

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 63

NUMMER 5

NOV-DEC 2016

3 Panorthodox Concilie

– Herman Teule

Openingsliturgie Orthodox Concilie, orthodox Pinksteren 2016.

6 Metropoliet Kallistos Ware. Interview over Concilie

10 Kanttekeningen van een waarnemer – aartsbisschop Joris Vercammen

12 Advent en Kerst: De komst van de Koning – Leo van Leijssen

15 Patriarch Athenagoras als oecumenicus – Nick Pouls

18 Homosexualiteit en Kerk in Oost-Europa – Paul Brenninkmeijer

22 Korte Berichten

23 Byzantijnse Liturgie XIV: Metten – Leo van Leijssen

Met dit Pokrofnummer in uw bus zitten we in de aanloop naar Kerst. Hoewel de Byzantijnse liturgie geen Advent kent zoals de westerse vier weken voor Kerstmis, beschouwt zij het Feest van de Tempelgang van de Moeder Gods op 21 november als “de eerste aankondiging van de verlossing van de mens” (troparion), zo al wijzend op de komende Kerst. Vandaar de icoon van dit (apocriefe) verhaal op de cover, vandaar ook in dit nummer ‘Enkele gedachten op weg naar Kerstmis’.

Verder besteden we veel aandacht aan het Orthodox Concilie van afgelopen zomer dat te belangrijk is om het niet nader te belichten in Pokrof. En met een artikel over patriarch Athenagoras belichten we een belangrijke episode in de orthodoxe oecumenegeschiedenis. Met de bijdrage over homosexualiteit en Kerk in Oost-Europa raken we aan de actualiteit. Dit laatste nummer van 2016 eindigt met de vaste rubriek over de Byzantijnse Liturgie, dit keer over de metten.

De Pokrofredactie wenst u nu alvast Zalig Kerstmis en Fijne Feestdagen.

Leo van Leijssen,
redactiesecretaris

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: Intrede van de Moeder Gods in de Tempel, verhaal uit apocriefe Proto-Evangelie van Jacobus. Feest: 21 november. Icoon: Griekenland ca. 1700 (Foto: Temple Gallery, Londen);
Achterzijde: Maria in de tempel, op de trap met zeven treden, waar ze wordt gevoed door een engel (fragment).

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars (hoofdredacteur a.i.), Paul Brenninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Leo van Leijssen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar.

Administratie en redactiesecretariaat:

Pokrof, Emmaplein 19^D,
5211VZ 's-Hertogenbosch, tel: 073-7370026,
e-mail: secretariaat@oecumene.nl, website:
<http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>
De auteurs zijn verantwoordelijk voor de

inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders worden men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is €20,
giro IBAN: NL 61 INGB 0005679145
(BIC: INGBNL2A) t.n.v. Tijdschrift Pokrof,
's-Hertogenbosch.

Opmaak: VANDARTEL, Oss.
Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

Het Panorthodoxe Concilie

Vorbereiding – thema's – representatief karakter

Van 16 tot 27 juni 2016, de periode rond Pinksteren volgens de orthodoxe kalender, had op Kreta het lang verwachte Panorthodoxe Concilie plaats, waarvan de voorbereidingen enkele decennia of zelfs langer hadden geduurd en dat daarom hooggespannen verwachtingen opriep. Het is een gebeurtenis die om verschillende redenen nogal wat gemengde reacties

heeft losgeweekt. In deze bijdrage wordt ingegaan op de representativiteit van het Concilie alsook op een aantal thema's dat (niet) aan de orde is gekomen.

In januari 2016, tijdens de voorbereidende bijeenkomst te Chambésy, leek alles nog koek en ei: de leiders van alle orthodoxe autocefale kerken waren aanwezig of hadden vertegenwoordigers gestuurd, en een agenda voor het Concilie werd gezamenlijk vastgesteld. Om politieke redenen (het toen heersende diplomatiek conflict tussen Turkije en Rusland) werd bepaald dat het Concilie plaats zou vinden op Kreta en niet in Istanbul, de zetel van het Oecumenisch Patriarchaat.

Panorthodox?

In de maanden daarna trok echter een viertal patriarchen hun toezegging tot deelname in. Op 1 juni vroeg de Bulgaarse Kerk de verdaging van de Synode gedeeltelijk wegens praktische en kerkjuridische redenen, maar ook om tijd te maken de agenda inhoudelijk aan te passen: de angst dat het Concilie een te grote openheid naar andere Kerken zou verdedigen, wat geïnterpreteerd zou kunnen worden als een relativering

Orthodox Concilie, patriarch Bartholomeüs temidden van andere primaten van Orthodoxe Kerken (Foto: Wikipedia).

van de opvatting dat de Orthodoxie de enige ware Kerk is. Antiochië volgde en verklaarde niet deel te kunnen deelnemen aan een concilie dat een symbool zou moeten zijn van orthodoxe eenheid, terwijl een conflict met het patriarchaat van Jeruzalem (wie heeft de jurisdictie in Qatar?) niet was opgelost. Daarna volgden Servië dat twee dagen voor de Synode op zijn beslissing terugkwam en toch deelnam, Georgië en tot slot Rusland; de laatste twee kerken uit onvrede met enkele voorbereidende documenten, vooral over de verhouding met de niet-orthodoxe wereld. De vraag die zich hier natuurlijk stelt is in hoeverre 'politieke' factoren niet een rol hebben gespeeld in wat sommige waarnemers een sabotage noemen van het conciliair gebeuren: het numerieke overwicht van Moskou, de facto het machtigste en grootste patriarchaat, en de spanning die dat oproept met Constantinopel, de kleinste kerk maar wél de *primus inter pares*. ('eerste onder gelijken'). Ook speculaties natuurlijk in hoeverre de weigering van de andere kerken (die je als satelliet-kerken van Moskou zou kunnen beschouwen) niet door Rusland geïnspireerd zijn. Het resultaat was dat het Concilie geopend werd

in aanwezigheid van vertegenwoordigers van tien van de veertien autocefale Kerken; getalsmatig betekent de niet-deelname van Moskou evenwel dat de grootste orthodoxe kerk afwezig was. Dit roept natuurlijk de vraag op naar een panorthodoxe representativiteit. Hoewel patriarch Bartholomeüs verklaarde dat de synodebesluiten bindend zijn voor de gehele orthodoxe wereld, valt te bezien hoe daar in de praktijk mee wordt omgegaan.

† Logo van het Orthodox Concilie 2016

een onderwerp dat een rol speelt (en zeker gaat spelen) bij de orthodoxe kerken in de diaspora.

3] **De emigratie** ~ De diaspora had recht op een eigen document. Het Concilie poneert hierin heel duidelijk het canonieke principe dat er slechts één bisschop in één

plaats kan zijn. Het is evenwel een principe dat haaks staat op de realiteit in een groot aantal diasporalanden, waar de orthodoxe gelovigen via een plaatselijke ordinarius (bisschop aan het hoofd van een diocesis, red.) deel blijven uitmaken van een patriarchaat of autonome kerk in de oorsprongsgebieden. In een zelfde stad kan men een Servische bisschop naast een Russische of Griekse collega aantreffen, ieder bevoegd voor zijn eigen gelovigen en met ieder zijn eigen pastorale prioriteiten. Aangezien de diaspora in sommige streken al meer dan een eeuw oud is en veel gelovigen van de derde of vierde generatie veel minder voeling hebben met de traditionele orthodoxe landen en zich in de eerste plaats burger voelen van het land waar ze wonen, zou een nieuwe kerkstructuur, aangepast aan de nieuwe situatie, aangewezen zijn. De tijd is er blijkbaar nog niet rijp voor. Het zou immers een verlies van invloed betekenen van de traditionele kerken die op de oude manier een zekere invloed hebben buiten hun eigen territorium. Als overgangsmaatregel heeft het Concilie de diaspora ingedeeld in een aantal regio's, bv. de Benelux of de VS, waarvoor een, om een katholieke term te gebruiken, soort 'bisschoppenconferentie' wordt opgericht. Alle bisschoppen, residerend of niet, die een pastorale bevoegdheid hebben in die regio, maken er deel van uit. Het doel van de conferentie is de Orthodoxie met één (lokaal) gezicht naar buiten te laten treden en gezamenlijke pastorale strategieën te ontwikkelen. Hoe dit in de praktijk zal verlopen, zal per regio verschillend zijn, vooral omdat het wezenlijk slechts om intenties gaat; aan de traditionele bevoegdheden van de bisschop en zijn relatie met zijn 'moederkerk' wordt niet getornd.

4] **Huwelijk** ~ Een vierde document is gewijd aan het huwelijk. De Synode bevestigt hier de traditionele leer van de kerk en spreekt zich uit tegen andere vormen van samenleven. In principe kan een orthodox christen alleen huwen met een

Thema's

Spontaan denkt menig katholiek als hij hoort over het Panorthodoxe Concilie aan Vaticanum II. En terecht. Een van de doelstellingen van het Concilie was immers te komen tot een soort *aggiornamento*: hoe de kerk relevant te maken in de maatschappij van nu of om het in de woorden van een van de voorbereidende documenten te zeggen: hoe de traditie te laten klinken in een veranderde historische context?

Op het Concilie zijn voornamelijk zes grote thema's besproken op basis van documenten die in voorbereidende vergaderingen waren opgesteld door vertegenwoordigers van de verschillende kerken, inclusief de wegblijvers in juni. We proberen hieronder van alle thema's een korte karakteristiek te geven.

1] **Vasten** ~ Een eerste thema, echt 'orthodox' zou je kunnen zeggen, is het belang van vasten in onze tijd. Het gaat hier om een mooie tekst, die uitlegt hoe traditioneel, maar ook in onze tijd, vasten de gelovige kan helpen tot een dieper geestelijk leven te komen. Aan de lokale kerken komt het toe te beslissen hoe in sommige situaties (bijvoorbeeld in een diaspora-setting) om te gaan met de soms strenge traditionele regels. Het is een document dat getuigt van een grote pastorale bekommernis.

2] **Verlenen zelfstandigheid** ~ Een tweede thema is meer kerkrechtelijk van aard en evenzeer 'echt orthodox': welke zijn de modaliteiten en procedure voor het verkrijgen van autonomie als een lokale kerk zich los wil maken van een grotere autocefale kerk. Het is een nogal delicaat probleem met politieke implicaties, als men denkt bijvoorbeeld aan het streven van sommigen die de kerken van Macedonië of van Oekraïne los willen weken van de jurisdicties waar ze nu deel van uit maken. Het is eveneens

andere orthodoxe gelovige; in het geval van een gemengd christelijk huwelijk wordt om pastorale redenen enige soepelheid bij de interpretatie van de regels toegestaan.

5] **Relaties met andere christenen** ~ Een vijfde tekst is gewijd aan de oecumene. Het Concilie laat er geen twijfel over bestaan dat ze een actieve partner wil zijn in het zoeken naar de eenheid van alle christenen. Eenheid betekent echter niet dat er een soort superkerk gecreëerd kan worden. Het document gaat vooral in op de orthodoxe deelname aan de Wereldraad van Kerken en men voelt in de tekst de spanning die er is tussen enerzijds de opvatting die geworteld is in de traditie van de Oecumenische Concilies dat wat betreft *faith and order* (geloof en kerkopvatting) de niet-orthodoxe Kerken afgeweken zijn van de orthodoxe waarheid, en aan de andere kant de vaste overtuiging dat in de huidige wereld er geen andere weg is dan de dialoog met andere christenen. Naast de Wereldraad van Kerken verwijst het conciliedocument verschillende malen naar bilaterale theologische gesprekken, evenwel zonder de gesprekken te noemen met de Rooms-katholieke Kerk, die al meer dan twintig jaar gestalte hebben gekregen in een serie officiële gesprekken. Een indirecte verwijzing is er als het document het uniatisme, het ontstaan van oosterse kerken in relatie met Rome, in één adem veroordeelt met een laakbaar proselitisme, zonder enige historische nuancering.

6] **Zending** ~ Het laatste thema is het meest maatschappij betrokken: de zending van de kerk in de wereld. Het gaat hier om een rijke tekst die stelt dat de voorsmaak van Gods koninkrijk die we mogen beleven en vieren in de liturgie, een oproep en inspiratie moet zijn zich bezig te houden met de grote existentiële vragen van onze tijd. Wat hier opvalt is hoe concreet een aantal zaken benoemd worden; dit geldt zelfs nog meer voor het slotdocument dat op het eind van het Concilie werd uitgevaardigd: de vluchtelingen-crisis, de ecologische problemen, menselijke waardigheid en recht op leven, mensenrechten die geen weerspiegeling mogen zijn van een ongebreideld individualisme, bio-ethische kwesties. Anders dan veel buitenstaanders menen, is het duidelijk dat de orthodoxie niet wereldvreemd of -afkerig is, en stelling wil nemen in maatschappelijke issues.

Besluit

Het Concilie heeft een aantal behartigenswaar-

de bedenkingen geformuleerd en harde vragen gesteld bij een bepaalde westers-materialistische en individualistische levenswijze. De Orthodoxe Kerk beschouwt het als haar missie hier een tegenstem te laten horen. Het is een tegenstem die gelukkig niet alleen gevoed wordt door een zich terugplooiën op het eigen gelijk, maar die een dialoog wil aangaan met de wereld, met andere kerken en andere religies. Een *andere* context noopt tot een *andere* omgang met de traditie, wil deze relevant blijven. Doorheen de teksten proef je echter deze spanning: de onverkorte orthodoxe waarheid als bewaard in de traditie en zoals neergelegd in de canones en geformuleerd op verschillende concilies en synodes enerzijds én de drang naar buiten te treden anderzijds. Dezelfde spanning zie je ook - op een wat andere manier geformuleerd - tussen enerzijds de *akribeia* (de striktheid van de leer) en anderzijds de *oikonomia* (het realistisch omgaan daarmee in bepaalde situaties) van de pastorale praktijk, een pastoraal accent dus dat vaak gelegd wordt.

De vraag die zich hier stelt is natuurlijk in hoeverre veranderde omstandigheden en nieuwe ontwikkelingen de traditie zelf op bepaalde aspecten in vraag kunnen stellen. Op het vlak van oecumene en interreligieuze dialoog vindt ondertekende het bijvoorbeeld jammer dat de enige motivering hiertoe gegeven is door het feit dat je in een mondiale samenleving niet langs elkaar heen kan leven en dus wel gedwongen bent tot samenwerking of gesprek. Er is echter geen erkenning van de intrinsieke waarde van de ander; de waarheid valt samen met de Orthodoxe Kerk, en in de dialoog kan ze daar getuigenis van geven.

Hierboven maakten we een vergelijking met Vaticanum II. Een groot verschil is natuurlijk dat Vaticanum II een gebeuren is geweest dat enkele jaren heeft geduurd, terwijl we voor het Pan-orthodoxe Concilie spreken over slechts één week, zij het dat er een groot aantal voorbereidende consultaties aan vooraf is gegaan. In zekere zin is dit Concilie echter een begin. De wens is uitgesproken dat op regelmatige basis een dergelijke vergadering zal worden gehouden, zodat de ingezette dynamiek voortgezet en verdiept kan worden, hopelijk met de deelname van alle Orthodoxe Kerken.

Herman Teule

Herman Teule is emeritus-hoogleraar met opdracht, Katholieke Universiteit Leuven.

Interview

Metropoliet Kallistos over het concilie op Kreta

Op 26 juni jl. is op het Griekse eiland Kreta het Heilige en Grote Concilie van de Orthodoxe Kerk geëindigd, waar orthodoxe hiërarchen uit de hele wereld bij elkaar waren. Er is meer dan een eeuw aan gewerkt en het was inderdaad een historisch gebeuren. Maar wat heeft het bewerkstelligd? Zijne Eminentie Metropoliet Kallistos (Ware) van Diokleia – vermaard theoloog, gevestigd in Oxford, Engeland – was op het concilie als lid van de delegatie van de Oecumenische Patriarch. Metropoliet Kallistos deelde een paar van zijn inzichten over de bijeenkomst en de volgende stappen naar meer eenheid in de Orthodoxie in de wereld.

Werklunch of -diner tijdens Orthodox Councilie (Foto: Wikipedia).

Our Sunday Visitor: *Uwe Eminentie, op welke manier was het Heilige en Grote Concilie een succes?*

Metropoliet Kallistos: “De eerste en belangrijkste reden is simpelweg dat het er was: dat zeg ik omdat er in de recente geschiedenis van de Orthodoxe Kerk geen enkel concilie van dit soort geweest is. Sommige mensen zouden zeggen dat dit de eerste keer is sinds het zevende oecumenische concilie (tweede concilie van Nicea, in 787) dat er een bijeenkomst van dit kaliber heeft plaatsgehad.

Het was dus een grote stap vooruit dat het Grote en Heilige Concilie na een lange voorbereiding eindelijk bijeen is gekomen. Maar daar moeten we tegen afzetten dat niet alle 14 orthodoxe kerken afgevaardigden hebben gestuurd: het patriarchaat van Antiochië, de Kerk van

Bulgarije, de Kerk van Georgië, en het meest veelzeggend, de Kerk van Rusland ontbraken. We kunnen dus niet echt zeggen dat deze bijeenkomst panorthodox was. Sommige mensen zeiden, en die overtuiging heb ik zelf ook gehad, dat het hele evenement uitgesteld zou moeten worden als die vier Kerken niet zouden komen, en vooral als de Russen niet zouden komen. Maar de Oecumenische Patriarch was het daar niet mee eens. Hij had het gevoel dat uitstel na alle voorbereiding een heel negatief gebaar zou zijn en dat het concilie beslist door moest gaan. En achteraf ben ik er zeker van dat hij gelijk had. Ik hoop dat dit de eerste van een serie van ontmoetingen zal zijn.

We kunnen niet verwachten dat de Orthodoxe Kerk in 10 dagen al haar problemen oplost, en ik hoop dus dat er geregelde bijeenkomsten van het Heilige en Grote Concilie kunnen zijn, misschien elke drie jaar, misschien elke zeven jaar... We moeten het niet beschouwen als een op zichzelf staande gebeurtenis, maar als een proces.”

OSV: *Zijn er veranderingen aangebracht in de voorbereidende documenten op het concilie die een praktische bijdrage zouden leveren aan het geloofsleven van orthodoxe christenen?*

K: “In beperkte mate, ja. Ik zeg beperkt, want wat ons gevraagd werd te doen was voorbereidende documenten ratificeren, en ik en veel anderen waren niet erg tevreden met deze voorbereidende documenten. Maar er was op het concilie niet echt een gelegenheid om die uitgebreid te herschrijven. En daarom, ja, zijn er veranderingen aangebracht. Ik denk niet dat die altijd heel significant waren.

Om een verandering te noemen die volgens mij belangrijk was: in het voorbereidende document over het huwelijk werd de kwestie van ‘gemengde huwelijken’ [een huwelijk tussen een orthodoxe en een niet-orthodoxe christen] genoemd, en er was vermeld dat in een gemengd huwelijk de kinderen altijd orthodox moeten worden opgevoed. Die bepaling is geschrapt, en ik denk dat het verstandig is om te zeggen dat we dat uiteindelijk moeten overlaten aan het geweten en de beslissing van de ouders in plaats van eisen te stellen voordat mensen getrouwd zijn.”

OSV: *Kunt u een paar hoogtepunten noemen?*

K: “De twee belangrijkste documenten die het concilie heeft besproken gingen over respectievelijk de verhouding van de Orthodoxe Kerk tot

de andere kerken en de orthodoxe diaspora – de positie van orthodoxen die buiten de traditioneel orthodoxe landen wonen.

Het document over de verhouding tot de andere kerken begint met een heel compromisloze verklaring dat de Orthodoxe Kerk de enige ware katholieke apostolische kerk is. Nu zouden katholieken natuurlijk hetzelfde zeggen, maar zij hebben het aangepast door te zeggen dat de enige heilige katholieke kerk “bestaat in” de hedendaagse Rooms-Katholieke Kerk (2e Vaticaans Concilie, *Lumen Gentium*, no.8). Wij zeggen niet “bestaat in”, maar die uitspraak konden we verwachten. Het document over verhoudingen tot andere kerken vermeldt wel in positieve termen de verschillende dialogen die aan de gang zijn. Vooral de bilaterale dialoog tussen de orthodoxen en de katholieken, dat is wel de belangrijkste, maar we hebben een aantal andere bilaterale dialogen.

Ondanks die positieve uitspraken in het document namen sommige orthodoxen een heel starre positie in. De Kerk van Griekenland stelde voor dat we niet-orthodoxe groeperingen geen kerken maar gemeenschappen moesten noemen. Dat werd verworpen, omdat wij zeiden dat we al heel lang de Rooms-Katholieke Kerk, de Anglicaanse Kerk en andere groeperingen kerken noemen. Weigeren die kerken te noemen zou een heel negatieve stap zijn.”

OSV: *Hoe denkt u dat het document over relaties van de orthodoxen met andere christenen bij Moskou zal vallen? Zullen ze het aanvaarden, gezien hun reactie op de verklaring van Ravenna in 2007 van de katholiek-orthodoxe dialoog over het pauselijk primaat?*

K: “Dat is paradoxaal. Laten we ons herinneren dat rond het jaar 1970 de Russische kerk zelfs een verklaring uitbracht dat katholieken die tot de orthodoxe sacramenten naderden niet geweigerd moesten worden. Maar daar is een pastorale reden voor. In het centrale deel van de Sovjet-Unie waren in die tijd maar vier katholieke kerken open: in Moskou, Sint-Petersburg, Kiev en Odessa. Zoveel katholieken woonden duizenden mijlen verwijderd van een open Katholieke Kerk en zouden bijna nooit de kans hebben de Communie te ontvangen, en de Russische Kerk zei dat ze in dat geval niet geweigerd moesten worden.

Andere kerken, zoals de Kerk van Griekenland, verbieden dat, maar zij stonden niet voor hetzelfde pastorale probleem. Er is een tijd geweest dat de Kerk van Rusland het meest

open stond naar de Katholieke Kerk. Dat is helaas veranderd. Ik denk dat de Russen, die niet op deze bijeenkomst op Kreta zijn, hetzelfde zullen doen als met de verklaring van Ravenna waar zij niet aanwezig waren: ze zullen zeggen dat ze ons besluit niet aanvaarden. Dat betekent dat we nog een Heilig en Groot Concilie moeten houden om daarover een besluit te nemen. We moeten het maar afwachten.”

OSV: *Hoe hebben de deelnemers aan het concilie gereageerd op de ontmoeting van Paus Franciscus en Patriarch Kirill? Had die ontmoeting enige invloed op het feit dat Moskou besloten heeft niet aanwezig te zijn?*

K: “Nee, ik denk niet dat dat een direct verband heeft, en er is niet veel gezegd over deze ontmoeting van de Paus en Patriarch Kirill. Ik denk wel dat dit heel significant was: in het verleden heeft de Russische Kerk telkens wanneer de Paus Rusland wilde bezoeken gezegd “Nee, dit is niet het juiste moment”. Dit zou de deur kunnen openen voor verdere ontmoetingen, en ik zie dat als een heel belangrijke gelegenheid. Wat volgens mij het probleem is heeft niet direct met de Katholieke Kerk te maken. Het is de rivaliteit tussen Constantinopel en Rusland, en vooral de bedenkingen die de Russen hebben tegen de aanspraak die de Patriarch van Constantinopel heeft op de eerste plaats in de Orthodoxe Kerk. Zij willen zijn primaatschap inperken.”

| Metropoliet Kallistos Ware.

Ik hoop dat het mogelijk zal zijn om in de niet al te verre toekomst nog een Heilig en Groot Concilie te houden en dan ook de Russen te bewegen te komen.”

OSV: *Hoe is de situatie nu wat betreft stappen als vervolg op dit concilie?*

K: “Ik denk niet dat we een speciale plancommissie hebben ingesteld; dat moet in onderhandeling met de Russen gebeuren. Het is wel duidelijk dat we zo’n commissie nodig hebben, omdat we moeten overwegen hoe ver we de praktische punten in de verschillende verklaringen hebben toegepast. Andere dingen die we deze keer niet besproken hebben, waar we over moeten praten... in het bijzonder zou ik graag verder willen gaan over de vraag van de verhouding met niet-orthodoxe christenen.”

OSV: *Hoe zouden deze gesprekken beginnen? Zou Constantinopel het initiatief nemen?*

K: “Volgens mij zou het vereist zijn dat Constantinopel het initiatief neemt en [tegen Rusland] zegt: ‘Dit is wat we op Kreta zijn overeengekomen, zijn jullie het ermee eens? En zo niet, zouden jullie op een volgende bijeenkomst willen komen zodat we het kunnen bespreken?’ Maar ik denk dat het gevaar is dat de Russen dan met hun eigen verklaring zouden komen waar iets anders in staat.”

OSV: *Dus het kan een lang proces worden?*

K: “Ja, dat kan. Maar het kan ook dat ze aandringen op een bijeenkomst over drie jaar of zo. En misschien zal de Kerk van Roemenië daar een belangrijke rol spelen. De Kerk van Roemenië kiest geen partij in enig conflict tussen Constantinopel en Moskou. En we moeten bedenken dat de Kerk van Roemenië na Rusland de grootste orthodoxe kerk is. Ik denk zelfs dat als we Oekraïne niet meetellen, de Kerk van Roemenië groter is dan het patriarchaat Moskou in Rusland zelf. De Roemenen zouden dus een belangrijke bemiddelende rol kunnen spelen ... ze hebben zelfs gesuggereerd dat het volgende Heilige en Grote Concilie in Roemenië zelf zou kunnen zijn. En het is belangrijk om zo’n uitnodiging te hebben, omdat concilies van dit soort heel duur zijn. Maar de Kerk van Roemenië zou het kunnen opbrengen om 11 dagen lang voor 350 hongerige bisschoppen te zorgen! Aan de andere kant, het Tweede Vaticaans Concilie duurde 4 jaar, telkens een paar maanden lang. Dus we kunnen niet verwachten dat we alles in 11 dagen

kunnen afwikkelen. We hebben veel meer tijd nodig.”

OSV: *Was er iets dat u als deelnemer aan het concilie heeft opgemerkt dat beter zou kunnen in de organisatie?*

K: “Volgens mij functioneerde het concilie in principe heel efficiënt. De Oecumenische Patriarch zat alle vergaderingen voor, er was geen wisselend voorzitterschap, en het was duidelijk dat hij alles strikt in de hand wilde houden. Wie wilde spreken kreeg de kans, behalve als er geen tijd meer was, wat meer dan eens gebeurde. Niemand mocht langer dan 10 minuten spreken. Ik denk dat ze 5 minuten hadden moeten zeggen om meer mensen hun mening te laten geven.

De vergaderingen waren ordelijk, de patriarch had alles in de hand. Alleen bij één gelegenheid was een Griekse bisschop zo lang van stof dat hij de 10 minuten had opgebruikt en de Oecumenische Patriarch als voorzitter hem vroeg te gaan zitten. Dat wilde hij niet en ging door met schreeuwen totdat de stemming in de vergadering zo hoog was opgelopen dat hij door kreeg dat hij daar geen vrienden mee maakte. Het was wel een nadeel dat we allemaal in verschillende hotels logeerden zodat het heel moeilijk was om mensen te ontmoeten. Ik had het gevoel dat we niet zo veel informeel met elkaar konden praten als ik gehoopt had.

Een ander punt was dat de niet-orthodoxe waarnemers, met Kardinaal [Kurt] Koch (voorzitter van de Pauselijke Raad ter Bevordering van de Eenheid van de Christenen), alleen de openings- en slotsessies mochten bijwonen. Dat vond ik jammer. Op Vaticanum II waren de niet-katholieke waarnemers bij alle sessies aanwezig. Ze konden natuurlijk niet spreken of stemmen, maar ze waren erbij. We hadden de waarnemers bij ons

moeten houden. In plaats daarvan werden ze meegenomen op culturele uitstapjes om monumenten op Kreta te bezoeken. Daar waren ze niet voor gekomen, en ik denk dat ze begrijpelijkerwijs nogal teleurgesteld waren. We hadden volgens mij niet zo gesloten moeten zijn.”

OSV: *Verscheidene deelnemers zeiden dat de Heilige Geest op het concilie aanwezig was. Dat brengt de mogelijkheid van verrassingen mee. Heeft u de aanwezigheid van de Geest gevoeld of bent u ergens door verrast?*

K: “Ik denk niet dat er verrassingen waren omdat uiteindelijk alle voorbereidende documenten met slechts kleine wijzigingen zijn aangenomen. Dus ik ben nergens door verrast. Ik was eerlijk gezegd teleurgesteld in het niveau van de discussies. Veel bijdragen waren volgens mij niet relevant en hadden beter achterwege kunnen blijven. Mijn gevoel was: kunnen we het na al deze jaren van verwijdering niet beter doen? Ik denk ook dat veel mensen net zo teleurgesteld waren door de voorbereidende documenten. Maar inderdaad, de Heilige Geest bracht ons wel bij elkaar. Ik ben bang dat ook een aantal minder heilige geesten in het concilie aan het werk waren. Maar de Orthodoxie lijdt al eeuwen onder nationalistische en etnische spanningen, en die waren niet zo duidelijk aanwezig als ze hadden kunnen zijn.”

Deze bijdrage is eerder gepubliceerd in: Nieuwsbrief (19^e jaargang, nr. 5, sept./okt. 2016) van de Orthodoxe Parochie H.H. Eersttronnende Apostelen Petrus en Paulus, Deventer.

Bewerking van een interview van het Amerikaanse katholieke blad Our Sunday Visitor.

Vertaling: Irina Rempt.

Het Orthodox Concilie

Kanttekeningen van een oecumenisch waarnemer

Op het Groot en Heilig Concilie was Joris Vercammen, de oud-katholieke aartsbisschop van Utrecht, uitgenodigd als een van de weinige oecumenische waarnemers. Aan het concilie zelf namen 165 officiële vertegenwoordigers deel: Patriarchen, metropolieten, bisschoppen en theologen, onder wie een enkele vrouw. De belangrijkste opdracht van het concilie was het bespreken, amenderen en eventueel goedkeuren van zes teksten die in de loop van de jaren van voorbereiding al tot stand gekomen waren. Deze teksten handelen zowel over de missie van de Orthodoxe Kerk en over de verhouding tot oecumene als over meer binnenkerkelijke problemen als daar zijn: het vasten, het sacrament van het huwelijk en de wereldwijde orthodoxe diaspora. Hieronder maakt de aartsbisschop enkele kanttekeningen bij deze ongetwijfeld historische gebeurtenis.

Kreta: de oecumenische gasten op het Orthodox Concilie, onder wie derde van rechts vooraan de auteur van dit artikel (Foto: archief J. Vercammen).

Orthodoxen hebben wel hetzelfde geloof, maar een ander begrip van onderlinge liefde...". Dat is een uitspraak van een orthodoxe theoloog, geciteerd door Patriarch Bartholomeüs, die eraan toevoegde: "Met het Groot en Heilig Concilie zullen we bewijzen dat het niet zo is. Orthodoxen hebben niet alleen hetzelfde geloof, maar verstaan eveneens de kunst om elkaar vast te houden." Het optimisme dat uit deze uitspraak spreekt, siert Patriarch Bartholomeüs, maar het leek aanvankelijk de vraag of dat wel gerechtvaardigd zou zijn. Vier kerken zijn uiteindelijk niet gekomen. "We hebben hier te maken met een gedrag dat tot nog toe onbestaande was!", aldus Zijne Al-Heiligheid bij zijn openingstoespraak.

Synodaliteit als 'gulden regel'

Rusland, Antiochië, Georgië en Bulgarije hebben op het laatste ogenblik afgehaakt omwille van oneigenlijke redenen. Ze hebben gedurende het voortraject steeds aangegeven akkoord te zijn met de organisatie van het concilie en slechts enkele weken of zelfs dagen voor de aanvang hebben ze afgehaakt. "Als er meningsverschillen zijn, dan moeten die juist op een syno-

de kunnen worden uitgepraat”, is de repliek van een aantal van de aanwezige Patriarchen. De Oecumenische Patriarch noemt synodaliteit de ‘gulden regel’ van de kerk. De kerk is niet zoiets als een confederatie van allemaal afzonderlijke eenheden die op zichzelf kunnen staan, de hele kerk – dat zijn alle christenen samen, uiteindelijk toch... – is een lichaam, het Lichaam van Christus. De synodaliteit is wat dit lichaam bij elkaar houdt en alle organen met elkaar in het juiste verband brengt. Overigens is, nog steeds volgens Bartholomeüs, christen zijn allesbehalve een zaak van individueel zielenheil, maar een kwestie van opgenomen te zijn in een verband waarin we samen ons geluk en ons heil vinden. Als je het synodale hart uit de kerk haalt, dan kan dat niet anders dan tot zelfgenoegzaamheid leiden.

Geen te hoge verwachtingen.

Ingewijden waarschuwden ervoor te hoge verwachtingen te hebben van het Concilie. De teksten die het concilie besprak zijn niet altijd even goed. Het zijn vaak compromisteksten die het aan theologische diepgang ontbreekt. Het zijn goede uitgangspunten voor verdere reflectie. Dat is een van die grote verschillen met het Tweede Vaticaanse Concilie. De teksten moeten dus gerelativeerd worden. Het belangrijkste is dat dit concilie een teken is dat de Orthodoxie zich bewust wordt dat er nog een wereld buiten de kerk is en dat ze zich tot die wereld moet gaan verhouden.

Sommige van de Orthodoxe Kerken moeten trouwens nog erg wennen aan dat idee. De maatschappelijke context van de verschillende kerken is dan ook erg verschillend. Bovendien hebben vele van de kerken een verleden van onderdrukking te verwerken en hebben ze nog steeds soms rekening te houden met geopolitieke motieven van hun regeringen. Dat alles maakt ook dat de oecumenische klokken niet allemaal gelijk staan. Toch betekent het feit dat dit concilie plaats vindt, volgens ingewijden, een doorbraak van de idee dat de Orthodoxe Kerken samen zich tegenover de vragen van deze tijd moeten gaan verhouden. De rijkdom van de orthodoxe theologie en de spirituele diepte van het orthodoxe geloof zijn daarbij een bron van wijsheid waarnaar we ook als westerse christenen mogen uitkijken. Zoals ik zei tegen aartsbisschop Anastasius van Tirana: “Wij hebben de Orthodoxie nodig!”, waarop hij antwoordde: “Ja, maar niet de arrogante en betweterige Orthodoxie, maar de nederige...”.

Oecumene

Met dit concilie hebben de aanwezige Orthodoxe Kerken een historische gebeurtenis neergezet. Dat dit niet vanzelfsprekend is, hebben de twee laatste dagen nog wel duidelijk gemaakt. Het debat over de tekst over de oecumene was niet gemakkelijk en het gevaar voor polarisatie was groot. Als je spreekt over de relaties met anderen, heb je het ook altijd over jezelf en is de vraag naar de eigen identiteit niet te ontwijken. Identiteit is een dynamische aanwezigheid die gestalte krijgt in de context van de relaties die je aangaat met de buitenwereld. Fundamentalisten begrijpen dit niet en sluiten zich op in een eigen wereld. Zij fantaseren zich een kunstmatige identiteit waar alle dynamiek uit verdwenen is. Het is niet meer dan een verdediging tegen de angst ‘voor een boze buitenwereld’. Dit concilie is erin geslaagd zich tegen die benadering te verzetten. En dat heeft de nodige moed gekost. Het is niet in de val getrapt om ook maar iemand te verketteren: niet de fundamentalisten in de eigen gelederen, niet de andere niet-orthodoxe christenen. “We zijn kerk”, zei de Patriarch van Alexandrië, “en niet een of andere politieke partij.” Daarmee wilde hij zeggen dat je in de kerk elkaar niet loslaat en dus naar consensus streeft. Je probeert samen op te trekken. Daarin zijn deze tien kerken geslaagd. Interessant in dit opzicht is dat de Roemeense Kerk een aantal voorstellen van het afwezige Patriarchaat van Moskou had opgenomen in de eigen amendementen op het oecumenedocument en andere concilieteksten.

Samen optrekken

Het Concilie van Kreta heeft dus duidelijk gemaakt dat men samen wil optrekken en heeft getoond dat men daarin ook slagen kan. Wat betreft de oecumenische betekenis van het concilie is dat gegeven wellicht nog het belangrijkste. Het is een klassieke (strijd)vraag hoe een universele kerk wordt opgebouwd: van onderop of vanuit een sterk centrum dat van bovenaf de eenheid dicteert. Dit concilie laat zien dat de eerste optie niet onmogelijk is. Voor oud-katholieken een bemoediging. Maar ook voor Paus Franciscus moet het een steun in de rug zijn in zijn zoeken naar meer ruimte voor plaatselijke bisschoppenconferenties!

Joris Vercammen

Mgr. dr. Joris Vercammen is oud-katholiek aartsbisschop van Utrecht.

Gedachten op weg naar Kerstmis

De komst van de Koning

Op deze icoon van de beroemde icoonschilder Roelbljov zien we Maria, de Theotokos, als een keizerin op een purperen rustbed liggen. Haar zoon Jezus is daarmee als koningskind afgebeeld. Soms zijn op Kersticonen de witte zwachtels van het Christuskind met gouddraad omzoomd, teken van zijn koninklijke geboorte. Dat lijkt op deze icoon, wanneer je hem in kleur ziet, ook zo te zijn. Dat Jezus een koning is, zegt het evangelie al: hij is van het geslacht van David, Zoon van David, geboren in de koningsstad Betlehem.

Kassia, de in de vorige Pokrof (nr 4, pp 16-19) behandelde Byzantijnse hymnedichteres, alludeert eveneens op Christus' koningschap, zowel expliciet in haar hymne over Johannes de Voorloper op diens geboortefeest (24 juni, een half jaar voor Kerst!) als – impliciet – in haar hymne van Kerstavond zelf.

(Van Kassia de moniale)

Nu de grootste van de profeten, Johannes, is geboren,
gaat in vervulling wat in de profetie geschreven staat:
Want 'Zie', zegt deze, 'Ik zend mijn engel uit voor uw aangezicht,
die voor u de weg bereiden zal.' (Mt 11:10, Maleachi 3:1)
Hij is dus de soldaat die als Voorloper van de hemelse Koning
werkelijk de paden voor onze God geëffend heeft.
Van nature mens, qua levenswijze een engel.
In zijn liefde voor zowel volmaakte zuiverheid als wijsheid,
hield hij vast aan wat volgens de menselijk natuur was,
vermeed hij wat tegen 's mensen natuur indruiste
en streed hij op een manier die daarboven uitging
Volgen wij allemaal, als gelovigen, hem na in zijn deugden
En smeken we hem voor ons te willen bidden,
dat onze levens worden gered.

[Grote Vespers van de Geboorte van Johannes de Doper, 24 juni.]

(Van Kassia)

Toen Augustus alleenheerser was op aarde,
kwam er een einde aan de veelheid van de koninkrijken der mensen.
En toen Gij mens werd uit de zuivere Maagd
werd het veelgodendom van de afgoden vernietigd.
De steden van de wereld kwamen onder één koningschap te vallen
en de heidense volkeren gingen geloven in één heerschappij van de Godheid.
De naties werden tijdens een volkstelling ingeschreven op bevel van de keizer,
en wij, wij werden als gelovigen ingeschreven in de naam van de Godheid,
toen Gij, onze God, mens werd.
Groot is uw barmhartigheid, ere zij U!

[Vespers van de Geboorte des Heren, 25 december]

In deze laatste hymne creëert Kassia een parallellie tussen de regering van keizer Augustus en de Geboorte van Christus. Daarmee haakt ze in op het Kerstverhaal uit het Lukas-evangelie:

In die dagen vaardigde keizer Augustus een decreet uit dat de hele wereld zich moest laten registreren. Deze eerste registratie vond plaats toen Quirinius gouverneur van Syrië was. Allen gingen op weg om zich te laten inschrijven, ieder in zijn eigen stad. Zo ook Jozef; hij ging van de stad Nazaret in Galilea naar Judea, naar de stad van David, Betlehem genaamd, omdat hij uit het huis van David stamde, om zich te laten inschrijven, samen met Maria, zijn verloofde, die zwanger was. Terwijl ze daar waren kwam voor haar de tijd dat ze moest bevallen, en ze baarde een zoon, haar eerstgeborene; ze wikkelde Hem in doeken en legde Hem in een voerbak, omdat er geen plaats voor hen was in het gastenverblijf.

[Lukas 2: 1-7. Vertaling: WV-KBS 1995]

Maar zeggen Lukas en Kassia welbeschouwd helemaal hetzelfde?

Volgens Kosta Simić, een Servisch specialist in de Byzantijnse liturgiegeschiedenis, zou Kassia's kersthymne geplaatst moeten worden binnen een bepaalde kerkvadertraditie. Deze kent, eerst in mindere maar mettertijd in steeds meerdere mate, aan keizer Augustus een bijzondere rol toe in Gods heilsplan: we vinden dat bij Melito van Sardis (2^e eeuw), Hippolytus van Rome en Origenes (beiden 3^e eeuw). Deze stijgende tendens loopt uit op Eusebius van Caesarea (vroege 4^e eeuw, hoftheoloog van keizer Constantijn), die het bestond om aan keizer Augustus' *Pax Romana* (Romeinse vrede) en Christus' vrede van Kerstmis welhaast dezelfde importantie voor de wereldvrede toe te kennen! Kerkvader Gregorius van Nazianze (late 4^e eeuw) en Byzantijns keizer Justinianus (6^e eeuw) zeiden het Eusebius in grote lijnen na.

We stoten hier onverlet op de Byzantijnse opvatting van 'symphonia'- letterlijk: samenklank - tussen Kerk en Staat. Het is wellicht niet voor niets dat Kassia het Kerstfeest mede te baat nam om dat ideaal van de symphonia nog eens te onderstrepen, want juist in haar tijd was dit ideaal vrijwel volledig in wanaklank ten onder gegaan: de Byzantijnse keizers hadden het verbod op de iconen weer keihard afgekondigd en daarmee in vele kerkelijke milieus kwaad bloed gezet.

Blikken we terug naar Lukas' Kerstverhaal. Dat de Pax Romana die keizer Augustus met veel macht en geweld in een groot deel van de toenmalige wereld bewerkt had, een soort afspiegeling en gelukkige omstandigheid zou zijn geweest van het neerdalen van de goddelijke vrede, zoals sommige latere kerkvaders zouden beweren, moet voor Lukas niet minder dan een gotspe geweest zijn. Deze evangelist riep weliswaar niet op tot een opstand tegen de Romeinse overheersing van zijn tijd, maar zette wel Augustus' nietsontziende en uiterst gewelddadige heerschappij in enkele subtiële penningen haarscherp af ten opzichte van Christus' koningschap. Ook dat is, zonder een gewelddadige revolutie te ontketenen, een effectief ondermijnen van de schijnmacht van de zogenaamde groten der aarde, 'machthebbers stoot Hij van hun troon' (Lofzang van Maria, Luk 1). Rond Jezus' geboorte, maar ook in de tijd dat Lukas, vele tientallen jaren later, zijn evangelie schreef, werd keizer Augustus van staatswege gepromoot als "Verlosser", "zoon van God", als "god", ja, als "het begin van het Blijde Nieuws" (evangelion!). We vinden dit bijvoorbeeld terug op de inscriptie van Priëne, omstreeks Jezus' geboorte. Dit alles paste binnen het raam van de Romeinse keizercultus. Daartegenover plaatst Lukas het ware evangelie van de echte Verlosser, van Hem die met reden Zoon van God mag worden genoemd.

In het Byzantijnse Rijk is het besef dat de autokrator, de keizer, ten diepste onderhorig was aan de Pantokrator, de Albeheerser Christus, misschien een zekere echo geweest van deze evangelische notie – maar wel vaak een wegstervende echo. De christelijke Byzantijnse keizers deden vaak in brutoheid niet onder voor hun heidense collega's uit een verder Romeins verleden – net als sommige heersers dat trouwens heden ten dage niet doen.

Zo blijft het Kerstverhaal uiterst actueel van betekenis. Het evangelie brengt met onnavolgbaar Bijbelse radicaliteit ons weer luid en duidelijk in herinnering wie dan wel de ware Koning is wiens komst wij verwachten met het naderende Kerstfeest.

Leo van Leijsen

De Steen van Priëne (Grieks: Priênê/Priîni), de Kalenderinscriptie van Priëne, Romeinse Griekstalige inscriptie, ca. 9 v.C. uit Priëne, een voormalige Griekse stad die in de Oudheid hoorde tot het Romeinse Rijk, aan de huidige Turkse westkust op de hoogste van het tegenover liggende Griekse eiland Samos.

Een oecumenisch visionair uit het Oosten

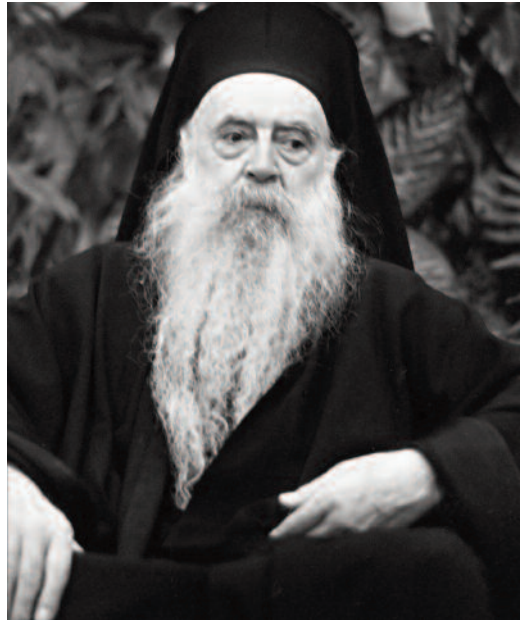
Patriarch Athenagoras (1886-1972)

Welke gebeurtenissen in het leven van patriarch Athenagoras van Constantinopel hebben een rol gespeeld om als de 'eerste-onder-gelijken' onder de oosters-orthodoxe kerkleiders de samenwerking met de Rooms-katholieke Kerk en Protestantse Kerken aan te gaan? Nick Pouls deed daar binnen zijn studie geschiedenis onderzoek naar en gaat hieronder in op de vraag.

De Oosters-orthodoxe Kerken kenden, als gevolg van het Oosters Schisma (1054), een moeizame relatie met de Rooms-katholieke Kerk. Vanaf de Reformatie zouden de Oosters-orthodoxe kerkgemeenschappen ook een moeizame relatie ontwikkelen ten opzichte van de Protestantse Kerken. Deze moeizame relaties tussen de Oosters-orthodoxe Kerken, de Rooms-katholieke Kerk en Protestantse Kerken werden tot het begin van de twintigste eeuw voortgezet. De patriarchen, als leiders van de orthodoxe kerkgemeenschappen, waren lange tijd enkel gericht op het interne beleid. Pas halverwege de twintigste eeuw kwam er door het initiatief van oecumenisch patriarch Athenagoras I van Constantinopel (1886-1972) een transparant en extern beleid op gang in de Oosters-orthodoxe Kerk ten opzichte van de Rooms-katholieke Kerk en Protestantse Kerken. Hoe kwam dit transparante, externe beleid van Athenagoras tot stand? Welke gebeurtenissen in Athenagoras' leven zetten hem aan tot samenwerking met de Rooms-katholieke Kerk en Protestantse Kerken?

De jonge Aristokles

De latere patriarch Athenagoras werd geboren in 1886 als Aristokles Spyrou in het dorp Vasilikon in Noord-west-Griekenland, een deel van Griekenland dat toen nog onder het Osmaanse Rijk viel. Hij werd op jonge leeftijd aangemoedigd door zijn moeder om een godsdienstig leven te leiden. Na zijn opleiding te heb-

| Patriarch Athenagoras in 1967.

ben genoten aan het seminarie in Halki (thans in Turkije) werd Aristokles in 1910 monnik, waarbij hij de naam Athenagoras kreeg, en werd hij ook tot diaken gewijd. Gaandeweg beklom hij de hiërarchische ladder van de Oosters-orthodoxe Kerk en werd hij in 1919 aangesteld als secretaris van aartsbisschop Meletius van Athene (1871-1935).

Encycliek 1920: eerste sporen van oecumene

In 1920 werd een encycliek uitgevaardigd door het patriarchaat van Constantinopel, waarin werd gepleit voor een christelijke eenheid van de Oosterse en Westerse kerkgemeenschappen. Om dit te bewerkstelligen moest er een overkoepelende, oecumenische organisatie gevormd worden. Athenagoras was in die periode 1923-1930 bisschop van het Griekse eiland Korfoe (Kerkyra), waar hij vermoedelijk bekend raakte met de encycliek uit 1920 en de opkomende oecumene. Maar kwam Athenagoras' interesse

voor de oecumene ook het eerst tot uiting in zijn periode als bisschop van Korfoe?

Als bisschop van Korfoe kwam Athenagoras voor het eerst op diplomatiek niveau in aanraking met West-Europa en met de Rooms-katholieke Kerk. Korfoe kende namelijk een aanzienlijke rooms-katholieke gemeenschap die door de onderlinge godsdienstige verschillen op gespannen voet leefde met de Grieks-orthodoxe gemeenschap daar. De Italiaanse marine voerde op 31 augustus 1923 een bombardement uit op het eiland, het zogenaamde Korfoe-incident, waardoor de spanningen tussen de orthodoxe en katholieke gemeenschap opliepen. Korfoe kreeg niet enkel op godsdienstige niveau te maken met geschillen, want ook de politieke spanningen tussen Griekenland en Turkije begonnen in de vroege twintigste eeuw hun tol te eisen van het eiland. Op 24 juli 1923 werd, naar aanleiding van een conferentie over de bevolkingsuitwisseling tussen Griekenland en Turkije, de Vrede van Lausanne ondertekend. Er ontstond een gedwongen migratiestroom van anderhalf miljoen migranten tussen Griekenland en Turkije met ingrijpende gevolgen, ook voor Korfoe waar eveneens Grieken uit Turkije neerstreken. Veel van deze Grieks-orthodoxe migranten hielden vast aan hun eigen gebruiken, tradities en literatuur. De Grieks-orthodoxe gemeenschap van Korfoe raakte verdeeld door de komst van deze stroom migranten.

Athenagoras was genoodzaakt op te treden als bemiddelaar tussen de Grieks-orthodoxe gemeenschap, die intern verdeeld was door de komst van migranten, en de rooms-katholieke gemeenschap van Korfoe. De Nederlandse theoloog Willem Visser 't Hooft (1900-1985) bezocht Athenagoras op Korfoe in 1929, waarbij zij spraken over christelijke eenheid. Visser 't Hooft stelde in zijn *Memoires. Een leven in de oecumene* (1971) dat Athenagoras, als bisschop van Korfoe, al blijk gaf van een oecumenisch beleid door de gemoederen in Korfoe te bedaren.

Geestelijk politicus: aartsbisschop in VS

In de periode 1903-1921 kenden de Verenigde Staten een aanzienlijk aantal Griekse migranten die invloed zouden uitoefenen op de identiteit van de reeds gevestigde Grieks-Amerikaanse gemeenschap. Hierdoor was er geen consensus over de vorming en uiting van een Grieks-orthodoxe identiteit in Amerika. Ieder bisdom in de Verenigde Staten bestond uit een onafhankelijk kerkelijk bestuur. De liturgische vieringen werden naar eigen inzicht ingevuld en privileges

werden toegeëigend. Met andere woorden, er heerste door een gebrekkig, gecentraliseerd bestuur en de invloed van de Griekse migranten, verdeeldheid in de Grieks-Amerikaanse gemeenschap. De Grieks-orthodoxe geestelijkheid van de moederkerk in Europa pogde grip te krijgen op de situatie door meer invloed uit te oefenen op het beleid van de Grieks-orthodoxe bisdommen in de Verenigde Staten.

Na Athenagoras' aanstelling in 1930 als Grieks-orthodox aartsbisschop in de Verenigde Staten, moest hij wederom bemiddelen tussen verdeelde groeperingen. Om de interne problematiek van de Grieks-orthodoxe gemeenschap op te lossen voerde hij in 1931 een nieuw reglement in. Het kerkelijk bestuur werd gecentraliseerd. Leken en geestelijken moesten beiden actief deelnemen aan het kerkelijk bestuur. Hoewel dit op zich een intern kerkelijke aangelegenheid was, zocht Athenagoras toenadering tot de Amerikaanse politiek om deze problemen op te lossen. Een stap die in de gesloten Grieks-orthodoxe gemeenschap van Amerika ongebruikelijk was.

President Herbert Hoover (1874-1964) werd benaderd om de interne verdeeldheid van de Grieks-Amerikaanse gelovigen te bespreken. Door Athenagoras' openheid ontstond er vanaf het begin een goede verstandhouding tussen de Grieks-orthodoxe Kerk en de Amerikaanse politici. Athenagoras ontwikkelde een bredere ervaring op politiek niveau door in ieder geval een transparant kerkelijk beleid te voeren in de Verenigde Staten.

Beginnend patriarch: opzetten van oecumenische organisatie

Athenagoras werd in 1948 gekozen als oecumenisch patriarch van Constantinopel. Gelijk hielp hij bij de organisatie van een overkoepelende organisatie om de christelijke eenheid te bevorderen. Dit zou vorm krijgen in de zogeheten Wereldraad van Kerken. De christelijke eenheid moest bevorderd worden door middel van correspondentie, ontmoetingen, inspecties en lidmaatschap. De eerste assemblee van de Wereldraad van Kerken werd georganiseerd in 1948, waar Athenagoras optrad als een van de organisatoren. Terwijl de deelname door Athenagoras aan de bijeenkomsten van de Wereldraad van Kerken een uiting waren van zijn oecumenische gezindheid, blijken ook verschillende encyclieken van zijn kerk voor hem als patriarch een inspiratiebron te hebben gevormd.

Bij de eerste Panorthodoxe Conferentie (1961)

stelde Athenagoras dat de encycliek van 1920 nageleefd moest worden. In een briefwisseling uit 1967 van Athenagoras met de Amerikaanse theoloog Eugene Carson Blake (hoofd Wereldraad van Kerken: 1966-1972), wordt wederom benadrukt dat deze encycliek de motivatie is achter Athenagoras' oecumenisch beleid.

Geïnspireerd door de vergaderingen van de Wereldraad van Kerken vaardigde Athenagoras in 1952 een encycliek uit, waarin werd toegelicht hoe belangrijk de participatie van de Oosters-orthodoxe Kerken is in de oecumenische beweging.

Geschillen oplossen: eerste contacten tussen kerkleiders

In zijn kerstbrief van 1958 sprak paus Johannes XXIII (paus: 1958-1963) zijn bezorgdheid uit inzake de eenheid van de christelijke kerkgemeenschappen. Een bezorgdheid die door Athenagoras werd gedeeld, waarna hij gelijk reageerde op de brief van Johannes XXIII. Er was op officieel niveau contact gelegd tussen de patriarch en de paus. Athenagoras zocht in 1959 toenadering tot de Rooms-katholieke Kerk door aartsbisschop Iakovos Koukouzis (aartsbisschop: 1959-1996) van de Grieks-orthodoxe Kerk in de Verenigde Staten als afgezant naar Johannes XXIII te sturen. In de periode 1958-1963 hielden kardinaal Augustin Bea (president-secretariaat voor de Eenheid der Christenen 1960-1968), aartsbisschop Maximos van Sardis (een vertrouwen van Athenagoras en voorstander van de oecumene), Johannes XXIII en Athenagoras een briefwisseling bij. Daarin werd voornamelijk gesproken over de oecumene en hoe de samenwerking tussen de verschillende kerkgemeenschappen bevorderd kon worden – wederom een poging van Athenagoras om een transparant, extern beleid te verwezenlijken.

Johannes XXIII kondigde in 1959 het Vaticaanse Concilie af, waarna er vier zittingsperiodes zouden plaatsvinden over de periode van 1962-1965. Paus Paulus VI zou, na het overlijden van zijn voorganger Johannes XXIII in 1963, het concilie in datzelfde jaar voortzetten. Er werd gedebatteerd over de rol van de oecumene en de koers van de Rooms-katholieke Kerk in deze opkomende beweging. Hoewel het concilie vooral een interne aangelegenheid bleek te zijn van de Rooms-katholieke Kerk, stuurde Athenagoras op het verzoek van eerst Johannes XXIII en later Paulus VI afgevaardigden naar de zittingen. Athenagoras ging serieus in op de verzoeken om

de oecumene en de banden tussen de kerken te bevorderen.

De kerkelijke leiders zouden in de periode 1964-1967 verschillende ontmoetingen hebben, waarin de geschillen over het Oosters Schisma werden beslecht. In de ontmoeting van 1965 werden de wederzijdse excommunicaties van paus Leo IX (1002-1054) en patriarch Michaël I (1000-1058) opgeheven.

Daarmee konden de kerkgemeenschappen het verleden begraven en de samenwerking voortzetten. Uit de briefwisseling met Blake lijkt dat Athenagoras vooral de vergaderingen van de Wereldraad van Kerken als de motivatie zag voor een ontmoeting met Paulus VI.

Conclusie

De encycliek van 1920, waarin gesproken werd over de bevordering van de christelijke eenheid, bleef lange tijd een inspiratiebron voor Athenagoras om een transparant, extern beleid te voeren. Allereerst gold dat in de periode 1923-1930, toen hij bisschop was van Korfoe, om de spanningen tussen de rooms-katholieke en de Grieks-orthodoxe gemeenschap op te lossen. Bij zijn aanstelling als patriarch nam Athenagoras gelijk het initiatief om als organisator op te treden in de Wereldraad van Kerken. Daarin werd door middel van vergaderingen en briefwisselingen gepoogd de christelijke eenheid te bevorderen tussen de verschillende kerkgemeenschappen. Vervolgens wist hij, in samenwerking met Johannes XXIII, de banden tussen de Oosters-orthodoxe Kerken en de Rooms-katholieke Kerk te verbeteren. Het sturen van afgezanten en het bijhouden van een briefwisseling zorgden in 1965 uiteindelijk voor een opheffen van de wederzijdse excommunicaties van het Oosters Schisma, waarmee de moeizame relatie uit het verleden een positieve wending kreeg.

Nick Pouls

Nick Pouls is (cultuur)historicus, gespecialiseerd in de intellectuele geschiedenis van de Oudheid en de Middeleeuwen.

Leessuggesties

- George Dimopoulos, *Patriarch Athenagoras I: from death to life, and from earth to heaven* (Scranton, 1973).
- Kallistos Ware, 'The Ecumenical Patriarch Athenagoras I', *Eastern Churches Review* 4:2 (1972), 156-162.
- Kallistos Ware, *The Orthodox Church* (Suffolk, 1993).

“Op zoek naar een thuis in niemandsland” (M. Brinkschröder)

Homoseksualiteit en christelijk geloof in Oost-Europa

Jaarlijkse Pride Gay Parade in Sofia, Bulgarije, juni 2011. De Synode van de Bulgaars-orthodoxe Kerk protesteert tegen zulke LGBT-manifestaties.

Het Duitstalige tijdschrift *Religion und Gesellschaft in Ost und West* (RGOW) bespreekt regelmatig actuele zaken in kerk en samenleving. Onlangs wijdde het een nummer aan de situatie van christelijke homoseksuelen, lesbiennes, biseksuelen en transgenders (LGBT) in Oost-Europa. In zijn artikel met de titel “Op zoek naar een thuis in niemandsland”, die ook boven dit artikel is gezet, beschrijft Michael Brinkschröder de situatie van georganiseerde groepen die deze mensen proberen te verenigen en te ondersteunen in een voor hen vijandig leefklimaat. Konstantin Mikhailov toont in zijn artikel aan dat homofobie in de Russische Orthodoxie alles te maken heeft met een mannelijk macho-ideaal en Stephan Goertz beschrijft de tweeslachtigheid van enerzijds de leer en anderzijds de pastorale bekommernis binnen de Rooms-katholieke Kerk. Paul Brenninkmeijer geeft er een samenvatting van en verwijst tevens naar een wat ouder artikel in *Benedictijns Tijdschrift* van de hand van een orthodox auteur.

Het Europese forum voor christelijke groepen voor homoseksuelen werd in 1982 opgericht door de Franse katholieke priester Émile Letertre (1924-2015). In de loop der jaren traden ook groepen van lesbiennes, biseksuelen en transgenders toe.

LGBT-groepen in Oost- en Midden-Europa

Vanaf 1992, na de val van het communisme (tussen 1989 en 1991), komen er geleidelijk ook enkele groepen uit Oost- en Midden-Europa bij. In 1994 had in Bratislava (Slowakije) als eerste Oost-Europese stad de jaarlijkse conferentie plaats. Toch lukte het nauwelijks om in Midden- en Oost-Europa stabiele en duurzame groepen op te bouwen. Een Hongaarse basisgemeenschap, opgericht door katholieken, maar ook open voor andere christenen, hield het tien jaar lang vol. De weigering door de leiding van de Rooms-katholieke Kerk om hen te erkennen bracht veel frustratie en leidde tot de opheffing van deze groep. Vanaf het jaar 2008 kwamen er in verschillende voormalig communistische landen nieuwe initiatieven tot de oprichting van LGBT-groepen, met een centraal forum voor Oost-Europa en Centraal-Azië, met landen als Rusland, Oekraïne, Estland, Armenië en Kirgistan. Dit forum onderhield vanaf het begin sterke banden met de *Metropolitan Community Church (MCC)* in de Verenigde Staten, die voor een groot deel uit LGBT-leden bestaat. Deze kerk heeft samen met het Europese forum trainingen in leiderschap en spiritualiteit gegeven, met aanzienlijk resultaat. Er is nu in diverse landen een veelheid van actieve LGBT-groepen. In Kiev richt zich de *Queer Credo* groep uitsluitend op orthodoxen. De Moskouse LGBT-groep is heel oecumenisch en richt zich ook op mensen van niet-christelijke godsdiensten. In Polen werd in 2010 de katholieke groep *Geloof en Regenboog* opgericht. Dit jaar hield deze groep een internationale bijeenkomst bij de Wereldjongerendagen in Krakau.

Homofobie in kerk en samenleving.

In de Oost-Europese landen is er altijd al een homofob klimaat geweest en momenteel zien we zelfs een toenemende intolerantie en repressie tegen wat men afwijkende seksuele minderheden noemt. In Rusland is de wet tegen 'homoseksuele propaganda' van 2012 berucht. Deze beperkt de mogelijkheden tot vrije meningsuiting over homoseksualiteit aanzien-

lijk. NGO's moeten zich er als "buitenlandse agenten" laten registreren, wanneer zij geld van buitenlandse organisaties ontvangen (alle NGO's dus ook die welke zich richten op LGBT-leden, PBr).

Onlangs werd een emeritus-priester van de Amerikaanse MCC-kerk na een lezing gearresteerd en beboet en daarna het land uitgezet. In Polen is er een conservatief-katholieke rechtse regering; deze wordt gedragen door een krachtige stroming die voor de traditionele gezinswaarden opkomt. Het wordt LGBT-groepen in veel Oost-Europese landen haast onmogelijk gemaakt zich te laten registreren.

Voor homoseksuelen en lesbiennes en voor mensen van andere seksuele minderheden is het doorgaans een grote worsteling om hun geaardheid in overeenstemming te brengen met hun geloof. Zij verkeren vaak in een spaagaat. Contacten met kerken die meer open staan voor seksuele minderheden, zoals de MCC, maar ook protestantse kerken in andere landen, zijn dan ook heel belangrijk. Wanneer ergens het maatschappelijk klimaat uitgesproken homofob is, ziet men vaak dat leden van LGBT-groepen daar zich deze angsten zelf hebben eigen gemaakt hebben, geïnterioriseerd. Dat zet hun onderlinge samenwerking onder druk. Vaak ziet men dat mannen en vrouwen

| Émile Letertre.

| Konstantin Mikhailov.

die de leiding hadden in deze groepen het opgeven door de spanningen vanuit de samenleving en de kerk, en dat ze zelfs overspannen worden. Deze inzichten komen uit de bijdrage in RGOW van Michael Brinkschröder, theoloog en socioloog in München. Hij was ooit vice-president van het Europees forum.

Mannelijk macho-ideaal in Rusland

Konstantin Mikhailov, wetenschapper bij het centrum voor religiestudies aan het staatsinstituut voor menswetenschappen (RGGU) in de Russische Federatie, laat zien hoe homofobie in dat land gevoed wordt door een gecultiveerd mannelijkheidsideaal. We kennen allemaal de beelden van een stoere Poetin als rolmodel met ontbloot bovenlijf paardrijdend of roeiend op een woeste rivier. De Russische staat ziet de propaganda voor rechten van lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen en transgenders als uitingen van westerse verdorvenheid en als een aantasting van de traditionele gezonde familiewaarden. De Russisch-orthodoxe Kerk sluit zich hierbij aan. Conservatieve groepen binnen deze kerk, zoals de *Bond van orthodoxe kerkvaandel dragers*, propageren de mannelijkheid van de man als de onverschrokken soldaat en verwijzen naar de Kozakken, de strijders

van de Revolutie in 1917, de overwinnaars op de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog en de recente veroveraars van de Krim. Ook de ascetische monnik die strijdt tegen het kwaad is een mannelijke held.

Mikhailov haalt een artikel aan van Heleen Zorgdrager – een Nederlands theoloog die ook enkele malen voor ons tijdschrift Pokrof geschreven heeft – in *International Journal of Philosophy and Theology* (jrgang 74, 2013, nr 3). Daarin wijst zij op de cultivering van een overdedreven mannelijkheidsideaal bij filmhelden en in boeken. Hier leeft sterk de angst voor het verlies aan mannelijkheid. Ook wijst zij op een merkwaardig verschijnsel binnen het leger en in gevangenissen, waar niet zelden mannen onderling door verkrachting de eigen mannelijkheid bewijzen om zo de ‘vrouwelijkheid’ van de slachtoffers aan de kaak te stellen. Binnen de kerk zal men minder enthousiast zijn over bioscoopbezoek en zwijgt men over dergelijke wantoestanden binnen het leger en in gevangenissen. Maar men spreekt er nog vaak over de rol van de man binnen het gezin met beelden uit de oude patriarchale plattelandscultuur, die vreemd is aan de stedelijke leefwereld van de meeste hedendaagse Russen.

Mikhailov schrijft dat veel orthodoxe kerkleiders een gebrekkige vooropleiding hebben genoten. Velen zijn in de techniek of in het leger opgeleid, maar weinigen hebben kennisgenomen van de moderne menswetenschappen. Zo zal men als argument tegen homoseksualiteit blijven verwijzen naar Bijbelteksten, zonder begrip voor de andere culturele context waarin deze teksten ontstonden. Schrijver geeft voorbeelden van priesters die spreken van slappelingen en nietsnutten als het om homoseksuelen gaat, omdat ze geen echt vent zouden zijn. De eenvoudige parochianen met weinig ontwikkeling nemen dit alles gemakkelijk voor waar aan. Desalniettemin klinkt de laatste jaren steeds vaker een ander geluid bij orthodoxe LGBT-mensen, strijders voor vrouwenrechten en liberale critici van het Moskouse Patriarchaat. De kerk verandert heus wel, al gaat het langzaam.

Tweeslachtigheid binnen de Rooms-katholieke Kerk

De uitspraak van Paus Franciscus: “Wie ben ik om een homoseksueel die oprecht God zoekt, te veroordelen?” heeft veel opzien gebaard. Nog niet zo heel lang geleden heeft hij tegenover journalisten verklaard dat de Rooms-

katholieke Kerk schuld moet bekennen om wat homoseksuelen door de kerk is aangedaan. Een voorstel van de Bisschoppensynode van 2014 waarin gesteld werd dat homoseksuele mensen bijzondere gaven en kwaliteiten bezitten die ten goede komen aan de christelijke gemeenschap, kreeg weliswaar geen vereiste meerderheid, maar toch. Dit alles geeft aan LGBT-mensen hoop op een verandering in de rooms-katholieke moraal. Stephan Goertz relateert dit in zijn artikel RGOW. De kerkelijke leer verandert niet. Wel geeft paus Franciscus een nieuwe, meer pastorale benadering. Ook de voorgangers van deze paus hebben geweld en discriminatie van seksuele minderheden duidelijk afgewezen. Volgens de leer van de rooms-katholieke Kerk is de seksuele oriëntatie op mensen van hetzelfde geslacht op zich geen zonde en kan dus niet veroordeeld worden. Maar deze gerichtheid in praktijk brengen in een seksuele relatie met iemand van hetzelfde geslacht blijft tegen Gods bedoelingen en is dus objectief verkeerd. De kerk erkent dat biechtvaders mild moeten zijn in hun oordeel in concrete gevallen. Zo blijft er in het standpunt van de Rooms-katholieke Kerk een tweeslachtigheid, concludeert Goertz: de Rooms-katholieke Kerk komt herhaaldelijk op voor de mensenrechten, maar ontzegt de mensen die niet op

het andere maar op het eigen geslacht gericht zijn, de beleving van hun seksualiteit in een liefdevolle relatie.

Getuigen van het Evangelie

Vader Syméon Cossec is hegoemen van het Franse orthodoxe klooster te Saint-Mars-de-Locquenay (jurisdictie 'Rue Daru' onder Constantinopel), gewijd aan de Heilige Silouan van de Berg Athos. Hij bepleit een verkondiging van het Evangelie die afgestemd is op de wereld van vandaag die een evolutie doormaakt. Hij schrijft: "Er zijn nog heel veel dingen die men niet begrijpt...Wie begrijpt bijvoorbeeld hoe het komt dat twee personen van hetzelfde geslacht zich tot elkaar aangetrokken voelen: geen wetenschappelijke, sociologische of andere verklaring is bevredigend en zelfs als er een uitleg zou zijn, wat doe je ermee? Wat bereiken we met te verwerpen, te veroordelen, af te keuren, te beschuldigen? Dat is nooit de houding van de Heer geweest." (Vader Syméon Cossec, 'Barmhartigheid als waarmerk', *Benedictijns Tijdschrift*, 2010, nr 3, pg 113-124) Hij vervolgt, samengevat, dat wij als getuigen van Christus nederig moeten zijn en ons niet moeten opstellen als inquisiteur. Laten we proberen te begrijpen wat liefde is en wat het niet is. Onthouding kan alleen een kwestie zijn van vrije keuze en nooit als een verplichting worden opgelegd. De wijze pastor wordt gedreven door begrip en liefde. Hij vermijdt, aldus vader Siméon, toegankelijkheid, maar ook om te oordelen of te veroordelen.

Paul Brenninkmeijer

De besproken drie (van de 6) artikelen zijn - in volgorde van het tijdschrift zelf:

- Stephan Goertz, 'Lehre im Zwiespalt. Die katholische Bewertung von Homosexualität';
- Michael Brinkschröder, 'Heimatsuche im Niemandsland - Christliche LGBT-Gruppen in Osteuropa';
- Konstantin Mikhailov, 'Die russische Orthodoxie zwischen maskulinem Ideal und Homophobie', in: *Religion und Gesellschaft in Ost und West* (2016) nr. 8, KIRCHEN UND HOMOSEXUALITÄT, Zürich 2016.

↑ Hegoemen Syméon Cossec.

DIDASKALÍON~LEERHUIS OOSTERS CHRISTENDOM EN CULTUUR VII 'Geloven in context. Inspiratie van toen voor nu', winter 2017

Lezen van spirituele teksten van oosterse auteurs, vertrekkend vanuit Bijbelteksten, o.l.v. Leo van Leijsen, medewerker Oosterse Kerken, Katholieke Vereniging voor Oecumene.

Data en tijdstip: vrijdagen 27 januari, 24 februari en 24 maart, 10.45 - 16.15 uur (lunch aangeboden).

Plaats: A.A. Brediusstichting, Kasteel Hernen, Dorpstraat 40, 6616 AH, Hernen (gem. Wijchen).

Kosten: €75 (incl. reader).

Kerkbezoek oosterse parochie (facultatief): €10.

Uitgebreid programma: <http://www.oecumene.nl/nieuws-blogs/nieuws/1269-leerhuis-hernen-2016-geloven-in-context>

NB De stof werd eerder aangeboden binnen Bēt Drāshā - Oosters christelijk Leerhuis te 's-Hertogenbosch, seizoen 2009-'10 plus najaar 2011.

Informatie en inschrijving: A. A. Brediusstichting, T: 0487 531387, E: brediusstichting@hetnet.nl

INLEIDING ORTHODOXE KERK Cursus in Servisch-orthodoxe parochie Nijmegen, voorjaar 2017

De Servisch-orthodoxe parochie H. Sava te Nijmegen organiseert voorjaar 2017 een cursus: 'Inleiding in de Orthodoxe kerk'.

Thema's: kennismaking, geschiedenis, Bijbel, kerkvaders, liturgie, iconen, zang, Servische kerk en oecumene. Elke avond begint met een kort gebed tot de Moeder Gods (Akathist).

Datum en tijd: 10 vrijdagavonden wekelijks, 3 februari t/m 7 april, 19.00-21.30 uur.

Plaats: Byzantijnse kapel, Dobbelmanweg 3, 6531 KT Nijmegen.

Kosten: €40.

Informatie en inschrijving: mevr. Erin Modrlanović, T: 06-10692652, E: vikterin@gmail.com

PELGRIMAGE 2017: ZOEKTOCHT NAAR DE HEILIGE ZIEL VAN RUSLAND Moskou en de Gouden Ring, 4-16 september 2017

De pelgrimage begint in Moskou, waar in de eerste drie dagen kennis wordt gemaakt met de Russische hoofdstad. Bezoeken aan de kathedralen in Kremlin, Basilius- en Kazankathedralen aan het Rode Plein, aan de patriarchale Christus Verlosserkathedraal en vele andere kerken en kloosters. Er wordt gebeden in de kloosters Novodevitsji, Novospassky en Danilov. Daarna op zoek naar de heilige ziel van Rusland in de Heilige Ring ten noord-oosten van Moskou: Vladimir en Sarov waar men de H. Serafim zal vereren. Vervolgens naar Bogolyubovo, Suzdal, Kostroma, Yaroslavl, Rostov-Velikij en natuurlijk Sergiev Posad. De laatste dag weer in Moskou.

De pelgrimage wordt begeleid door priestermonnik Serafim Standhardt. Het wordt een uitzonderlijk mooie spirituele reis.

NB Link naar eerdere St Hadrian Pilgrimages: <https://www.flickr.com/photos/sainthadrian/collections>

Informatie en inschrijving: dhr Hadrian Liem, T: +31-[0]33-2110030, E: sainthadrian@yahoo.co.uk

OOSTERSE VIERINGEN IN NEDERLAND

Info over Byzantijnse katholieke vieringen vindt u op: www.byzantijsnetwerknederland.nl; over oosters-orthodoxe liturgieën op: <http://www.orthodoxen.nl>.

Byzantijnse liturgie XIV: Metten

De ochtenddienst of metten in de Byzantijnse traditie is van een grote schoonheid en misschien wel de meest complexe van alle diensten en in elk geval de langste uit het dagelijkse getijdengebed. In het Grieks heet hij *orthros*, in het Slavisch *utrenja*. Net als de vespers zijn de metten een synthese van de eredienst in de bisschopskerken (zogenoeten ‘kathedrale liturgie’) en de kloosterkerken (‘monastieke liturgie’). Een belangrijke psalm van het kathedrale officie was in de vroegste tijd psalm 63 (Griekse telling 62). In het Grieks begint deze met ‘God, mijn God, in de ochtend verlang ik naar U’; de Hebreeuwse versie houdt het op ‘God, mijn God, naar U verlang ik’. Het is ook ‘in de ochtenduren’ dat in vs 7a de psalmist volgens de Griekse versie peinst over God; in de Hebreeuwse tekst geschiedt dit peinen ‘in de nachtwaren’. Daarom behoort in de Arameestalige Oost-Syrische liturgie, die de Hebreeuwse Bijbelversie in dezen volgt, psalm 63 juist tot het *nachtofficie*.

Rond psalm 63 (62) heeft zich in de oosters-orthodoxe metten de latere zogeheten hexapsalm (‘zespsalm’: pss 3, 38, 63, 88, 103 en 143) gevormd, gelezen aan het begin. Uit de liturgie van de monniken die traditiegetrouw graag psalmen bidden, stamt het dagelijkse portie uit het psalterium dat gereciteerd wordt, de kathisma. In de kathedrale liturgie van de Anastasis ofwel H.

Grafkerk in Jeruzalem werd steeds op zondag – een wekelijks Pasen – in de metten een verrijzenisevangelie gelezen. Dit gebeurt tot op de dag van vandaag na de kathisma en kleurt de wekelijkse zondagsviering met de vreugde van de Opstanding.

Er komt meer uit het H. Land: in de Palestijnse kloosters werd de ‘canon’ gecreëerd, poëtische stukken, geplaatst bij de negen kantieken uit Oude en Nieuwe Testament (bv Loflied van Hanna uit I Samuel, Lofzang van Maria uit Lukas) en toegesneden op het thema van de dag. (De Bijbelse kantieken zelf vielen na verloop van tijd in de praktijk weg.) Met name in de 8^e eeuw hebben grote literaire genieën zoals Johannes van Damascus, Thomas van Maiuma en Andreas van Kreta deze canons gedicht.

Verderop in de metten worden

De belangrijkste metten van het jaar zijn die van Pasen, hier in Sergiev-Posad, Rusland (Foto: Wikipedia)

de lofpsalmen 148-150 gebeden – eveneens een oud kernstuk van de metten. Op zonen feestdagen volgt de Grote Doxologie, het Gloria dat in de Romeinse ritus in de eucharistieviering terecht kwam. De metten zijn met litanieën, gebeden en hymnische stukken doorweven. De ochtenddienst verschilt enigszins van vorm naar gelang hij op wekdagen, zondagen, feesten, of in de vasten, of gecombineerd met vespers of de Goddelijke Liturgie wordt gevierd.

Wat al deze vormen bindt, is de lof die de verzamelde geloofsgemeenschap God toezingt bij het ochtendkrieken.

Leo van Leijssen

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrod

